

ІСТОРІЯ РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ

УДК 282: 262.7 + 316.422

Олег ЄГРЕШІЙ

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: МІЖ ТРАДИЦІЄЮ І МОДЕРНІЗМОМ (СПРОБА ІСТОРИЧНОЇ ЕКСТРАПОЛЯЦІЇ)

У науковій статті автор через історичний екскурс намагається зрозуміти становище Римо-католицької церкви на сучасному етапі. На думку автора, в сучасних умовах у середовищі Римо-католицької церкви існує дві течії – традиціоналістська і модерністська, і ці релігійно-церковні процеси варто розглядати у широкому цивілізаційному контексті.

Ключові слова: Римо-католицька церква, цивілізаційні зміни, секуляризація, традиція, модернізм.

Вочевидь, тенденції та ознаки розвитку сучасної цивілізації, повсякденного життя, етосу соціуму диктують логіку та задають тон історичним дослідженням. Науковці, що історично належали до жрецької категорії, покликані не лише слідувати моді часу, в умовах якого вони розвиваються, а й своїми дослідженнями певною мірою застерігати сучасників, вказуючи на загрози та виклики доби, ба більше, коли йдеться про науковців-істориків, які можуть, вдаючись до історико-екстраполяційного методу, побачити динаміку змін людської цивілізації, провести історичні паралелі між минулим і сучасним. Історики закликають уважніше вивчати традицію державо- і націотворення, аби змогти запозичити (принаймні не втратити) важливих рис предків. Отже, маючи фундамент минулого, іти у ногу з часом. Безумовно, що церковно-релігійна традиція має засадничий характер.

Разом із тим живемо у час стрімких цивілізаційних змін (і технологічних, і ментальних), які зумовлюють адекватну відповідь науковців, інтелектуалів, гуманітаріїв. Проблема “не випадання з колії часу” (і традицію плекати і не дисонувати з модерними виявами), на наш погляд, видається дуже знаковою.

Схожі питання постають нині перед Римо-католицькою церквою, яка також в силу виразних цивілізаційних змін опинилася свого роду між традицією і модернізмом, адже без врахування тенденцій сьогодення Церква, за визначенням папи Франциска (Хорхе Маріо Бергольо), “ризикає стати музеєм”. З іншого боку, втрата традиції рівнозначна втраті віри. Тож аби глибше усвідомити сутність викликів, що постають нині перед Церквою і перед людським суспільством назагал, не варто гребувати історичним аналізом.

Здійснюючи історичні екскурси в минуле Римо-католицької церкви, використовували передусім працю угорського історика Єньо Гергея “История папства”¹. Ураховано нами також книгу російського історика Ольги Четверикової “Измена в Ватикане, или Заговор пап против христианства”². Щоправда, робота, на наш погляд, має відверто “конфесійно-заангажований” характер. Проаналізовано також науково-публіцистичну працю відомого католицького ієрарха Марселя Лефевра “Они предали Его. От либерализма к отступничеству”³. Попри те, що автора складно назвати науковцем, а його роботу витриманою в дусі принципу історизму, книга дає уяву про позицію католиків-традиціоналістів щодо розвитку Римо-католицької церкви у період після Другого Ватиканського собору. (Як відомо, сам автор – архієпископ Марсель Лефевр був відлучений від Церкви папою римським Іваном Павлом II у 1988 р. Незважаючи на те, що за понтифікату папи Бенедикта XVI анафему було знято, до сих пір папа не визнає цілковитого канонічного спілкування з братством Пія Х, засновником якого був якраз М. Лефевр.) Для аналізу нинішнього становища Римо-католицької церкви використано передусім сайти католицьких видань. Разом з тим фундаментальних науково-аналітичних робіт про сучасне становище Римо-католицької церкви нині однозначно бракує.

Історично наука Церкви прямо відображала ментальні ознаки часу – суворе дотримання сакральних архетипів минулого у повсякденному житті соціуму (архетипів *табу*, *жертви*), сприяння дотриманню вертикальної патерналістичної побудови суспільства, при якій освічений, аристократичний і заможний верх керує малоосвіченим/неосвіченим, нерідко закріпаченим низом. Вертикальна побудова соціуму езотерично віддзеркалювала Божу волю, яка давала особливу силу монарху як “помазаннику Божому”. До того ж усталена соціальна вертикаль, як уважалося, сприяла дотриманню цивілізаційного Порядку. Тож закономірно, що на вершині цієї вертикалі знаходився “жрецький” прошарок – Церква. Історично Церква підтримувала абсолютні монархії, багатонаціональні імперії, натомість критично сприймала різномірні відцентрові тенденції, засуджуючи національні рухи, переклади Священних текстів на національні мови, революційні виступи проти влади монархів (усталився священний стереотип – “Уся влада від Бога”). Такі виступи сприймалися як посягання на божественний Порядок, а тому засуджувалися священнослужителями включно до відлучення від Церкви, а бунтарі зазвичай піддавалися анафемі.

Цивілізаційний злам доби Реформації, не посягнувши вирішально на соціальну вертикаль, значно увиразнив її. Церковні інституції “в особі” світських навчальних закладів, світської літератури, отримали конкурентів за вплив на свідомість народних мас. Великі географічні відкриття XV–XVI ст. і наукова революція XVI–XVII ст. здійснили своєрідний світоглядний переворот, значно розкріпачивши людський розум. Поява нового прошарку – буржуазії (людей капіталу) похитнула усталену віками абсолютистську систему, динамічні національні рухи поступово, але неухильно перекроювали карту Європи. Церкві відтоді доводилося шукати нову нішу, призвичаюватись до нових модерних ідеологій, нових тенденцій і тягнень історичної доби.

Наукові відкриття XVI–XVII ст., культура доби Відродження, що мали світський характер та гуманістичний світогляд, стали своєрідним “цивілізаційним мостом” між Реформацією і Просвітництвом. Принцип науковості переконував, що основним засобом пізнання світу є експеримент (а не провіденціалістські засади, як у середньовіччі), а поширення нових цінностей – повага до людини, незалежно від її походження, плюралізм – орієнтували на пізнання нового. В умовах ранньомодерної доби наука, мистецтво та політика поступово, але неухильно звільнялися з-під монопольного впливу Церкви. Як зазначав російський історіософ Максим Борозенець, “Церква невдовзі була витіснена на периферію Науки”⁴.

Велика Французька революція 1789–1799 рр. з її гаслами особистісної і національної свободи, рівності, соціокультурного плюралізму стала своєрідним викликом для виражено консервативної позиції Церкви, з її монопольним безальтернативним правом визначати пріоритети людського життя. Результатом революційних змін стала ліквідація “старого порядку”: абсолютизму, залишків феодалних відносин, станового поділу суспільства, а політична та економічна влада цілком перейшла до буржуазії. Було проголошено невід’ємні права людини і громадянина, започатковано формування правової держави і громадянського суспільства. Зокрема, в 1789 р. було прийнято Декларацію прав людини, в якій проголошувалися принципи народного суверенітету, рівності всіх людей перед законом, а також свободи слова, друку і совісті. У Франції, а невдовзі і в інших країнах Європи встановлюється республіканська форма правління, утверджується верховенство представницьких органів влади.

Мабуть, в жоден історичний період Церква не вступала в такі жорсткі протиріччя з епохою, як наприкінці XVIII ст. – у час Просвітництва і Великої Французької революції. Тоді папство було вимушене постійно оборонятися від буржуазних ідей Просвітництва, що привели раціоналізм і секуляризацію до вираженого тріумфу. Поступово у Європі Просвітництво стало антифеодальною і антиклерикальною світоглядно-революційною політичною програмою. Раціоналізм і антропоцентризм назавжди розірвали середньовічне світосприйняття і католицьку церковну духовно-ідеологічну монополію. У традиційному суспільстві джерелом влади, витоком її харизми, ідейною санкцією, що її легітимізувала, була Божя воля, яка давала особливу силу монарху. З крахом ідеології Божого помазання духовним джерелом державної влади став народ⁵.

Папа Бенедикт XIV (Просперо Лоренцо Ламбертіні, роки понтифікату 1740–1758 рр.), на думку відомого угорського історика, дослідника історії папства Є. Гергея, був єдиним папою

того часу, який визнавав необхідність адаптації вчення Римо-католицької церкви до духу часу і відходив від жорсткої замкнутої позиції. У своєму ставленні до ідей Просвітництва Бенедикт XIV також вибрав не метод проклять і відлучення від церкви, а діалог. Водночас його наступник, Папа Климент XIII (Карло делла Торе Реццоніко, роки понтифікату 1758–1769), був повною протилежністю своєму попереднику. Папство в час його понтифікату зайняло жорстку позицію щодо будь-яких реформаторських устремлінь усередині церкви⁶. Папою, який зустрів великі потрясіння епохи Великої Французької революції, був Пій VI (Джованні Браскі, роки понтифікату 1775–1799). У своїй першій енцикліці папа Пій VI виразно засудив модерні погляди доби.

Метаморфози XIX століття з його соціальною і національною емансипацією стали виразним наслідком революційних змін Великої Французької революції. Буржуазні реформи у багатьох країнах світу значною мірою сприяли демократизації життя, а національні рухи з їх характерним антиімперським змістом виразно засвідчували неминучість цивілізаційних змін модерної доби. Водночас реформи підняли на поверхню ряд гострих визначальних питань, серед яких – чи не найгострішим було питання місця Церкви у новій модерній соціокультурній конфігурації. Словом, якою мірою Церква повинна сприймати феномени демократії, плюралізму, соціалізму, націоналізму, лібералізму, раціоналізму тощо? Як реагувати на нові виклики часу? Значна частина папських енциклік зламу XIX – початку XX століття була присвячена саме цій дилемі.

Зокрема Папа Лев XII (в миру – Аннібале, граф делла Дженга, роки понтифікату 1823–1829) 1824 р. в буллі “*Quod divina sapientia*” заборонив створення світських шкіл, зробивши навчання виключно монополією церкви.

Папа Лев XII суворо засудив релігійну індиферентність і терпимість як головне джерело суспільних бід. У енцикліці “*Quo Graviora*” (“Важче”), що побачила світ 1826 р., папа засудив діяльність масонських лож⁷. Традиціоналістом був і папа Григорій XVI (в миру – Бартоломео Альберто Капелларі, роки понтифікату 1831–1846). Папа, зокрема, відкидав будь-які буржуазні реформи і національні устремління, засудивши італійський та польський революційні рухи. В очах папи кожен, хто шукав можливостей іти в ногу з часом, вважався еретиком. В опублікованій 15 серпня 1832 р. енцикліці, яка починалася словами “*Mirari vos*”, Григорій XVI сформував програму своєї папської діяльності. Папа відхилив усі суспільно-політичні зміни, що були спрямовані на примирення з буржуазними реформами. У другій частині енцикліки проголошувалися еретичними релігійні відхилення, свобода совісті і релігії, непослух церковним і світським властям, вчення, які були спрямовані на відокремлення церкви від держави, а також небезпечні, на його погляд, рухи – лібералізм, франкмасонство, соціалізм і комунізм⁸. 24 червня 1834 р. в енцикліці “*Singulari nos*” папа розцінив погляди ліберального католицького ідеолога Робера Фелісите Ламенне як еретичні, що призвело до розриву Ф. Ламенне з церквою і з папою.

Водночас вчення Ф. Ламенне стало джерелом для католицьких соціально-політичних рухів XIX і XX ст. Ліберальні католики, зокрема, прагнули примирити буржуазне суспільство і конституційну ліберальну державу з католицизмом. Вимагаючи прав на свободу, відмови від церковних привілеїв, відокремлення церкви від держави, вони добивалися включення церкви до буржуазного розвитку суспільства. Ф. Ламенне і його ідейні соратники в 1829 р. визнали справедливість національної боротьби за свободу. Отець Ламенне, до слова, визнавав правомірність революції – буржуазної і національної. Поступово він став прихильником демократичної республіки і народовладдя⁹.

Зі вступом на престол папи Пія IX (світське ім'я Джованні де Феретті, (1846–1878 рр.) розпочався найдовший в історії католицької церкви понтифікат, що тривав 32 роки. Правління папи Пія IX відноситься до найбільш суперечливих. Пій IX значно активніше, ніж його попередники, протистояв ідеям модерної епохи, і все ж саме він став творцем папства нового часу, розпочавши помірковані ліберальні конституційні реформи. Під загрозою відлучення від церкви папа заборонив католикам брати участь у виборах і в політичному житті назагал. Лібералізм незалежно від віросповідання його прихильників переслідувався. Папа відкинув

прогресистську ідею, що поступово брала гору в багатьох європейських державах, – “вільна церква у вільній державі”.

У грудні 1864 р. папа Пій IX опублікував енцикліку “*Quanta cura*”, в якій оголосив тотальний антагонізм по відношенню до буржуазних реформ. Джерелом “лжеучень” він назвав матеріалізм, секуляризацію суспільства, атеїзм. Суворо заперечувалися також раціоналізм, соціалізм, комунізм, пантеїзм, натуралізм, “лжевчення” про суспільство (світська школа), лжевчення, пов’язані з християнським шлюбом (наприклад, громадянський шлюб); моральні “лжевчення” (виступи проти світської влади) тощо. Суворо заперечувалася діяльність також масонських організацій, індиферентність і свободолюбство¹⁰. Невдовзі було оприлюднено перелік заборонених книг – “Силлабус” (*Syllabus*)¹¹. Цей перелік виглядав настільки суворим по відношенню до епохи, що в низці країн, зокрема Франції і Італії, його публікацію було заборонено.

Фінал піввікової боротьби завершився впродовж 1869–1870 рр.: з боку папи прийняттям на Першому Ватиканському соборі догмата про папську непогрішність, а з боку Італійської держави – приєднанням Риму і ліквідацією світської влади папи. Ключова мета собору – регуляція положення церкви і папства в нових суспільно-політичних обставинах, прийняття принципів, викладених у “Силлабусі”, увінчання торжества папського абсолютизму з метою ефективної боротьби з модерними ідеями. 18 липня 1870 р. собор прийняв догмат про непогрішність папи – “*Pastor aeternus*”. Догмат був покликаний зберегти традицію Церкви, а рішення, які приймав папа в царині віри і питань моралі, є обов’язковими для всієї Церкви¹².

Папам останньої третини XIX і XX ст. таким шляхом дійсно вдалося зберегти єдність церкви, відновити папський абсолютизм та централізацію в управлінні церквою. Принцип “*Roma locuta, causa finita*” (“Рим відзначив – справу вирішено”) втілювався повністю. З іншого боку, проголошення догмата про папську непогрішність було своєрідним викликом гасю, науці і тогочасному буржуазному суспільству. Не випадково окремі країни розцінили його як виразно ворожий світській державі. На догмат “Про папську непогрішність” буржуазний світ відповів повною ліквідацією світської влади папства, що призвело, врешті, до повного відосіблення папи від громадянського суспільства. По суті, папа відсторонився від розуміння буржуазного розвитку, включаючи такі його наслідки, як створення національних держав.

Перемога буржуазних революцій XIX ст. засвідчила торжество ліберальної ідеї у межах західної цивілізації. Зокрема у політичній сфері було повалено монархічні режими і встановлено демократичні республіки; у сфері економіки утвердилися відносини вільного ринку і принципи конкуренції; у галузі права була проголошена рівність усіх громадян перед законом; у світоглядній сфері утвердився принцип всемогутності розуму (раціоналізму) і необмеженої свободи особи (індивідуалізму)¹³. Утім, в час понтифікату Пія IX ще не могло відбутися згуртування між папством і буржуазними державами.

При папі Пію IX протистояння папства буржуазній епосі було ще вираженим. Вивести папство зі стану ізоляції і включити його в русло міжнародної політики, ментальності часу вдалося папі Леву XIII (в миру – Вінченцо Джоакіно Рафаель Луїджи Печчі, роки понтифікату 1879–1903). До 1870-х рр. прогалина між церквою і сучасною культурою стала ще глибшою, бурхливо йшов процес відходу світського світу від церкви, і в буржуазному середовищі і серед робітничого середовища. Для церкви життєво важливим питанням було відвоювання втрачених позицій і пошуку діалогу з громадянським суспільством.

21 квітня 1878 р. папа Лев XIII видав свою першу енцикліку “*Inscrutabili Dei*”, в якій окреслив програму свого понтифікату. Він намагався привести до згоди церкву і культуру, аби знову християнізувати сучасний світ, а християнство осучаснити. Для здійснення цього церкві було необхідно зрозуміти глибокі суспільно-політичні і ментальні метаморфози, які відбувалися в буржуазну епоху. Усвідомлення цього дозволило б прислатися до громадянського буржуазного суспільства і держави, а отже, дозволило б Церкві брати активну участь у житті тогочасного суспільства. Цей поворот, цю нову політику “дозволив і пов’язав” (за Є. Гергеєм) папство змогло б реалізувати в тому випадку, якщо буржуазія епохи імперіалізму не видавалася б такою революційною, а прагнула консервації свого становища.

Папа Лев XIII вступив на шлях примирення з ліберальними урядами і буржуазними країнами. Понтифік намагався привернути результати науки на скріплення віри, зробивши її більш сучасною. Подібним чином він ставився і до преси, вважаючи її засобом культурного та ідеологічного впливу і виховання мас. Папська енцикліка "*Diuturnum illud*" (1881 р.) висувала постулати, що стосувалися походження і природи політичної влади, а також властивостей і завдань християнської держави. У ній підкреслювалося, що держава і влада мають божественне походження, а найоптимальніша форма правління – це монархія. Папа вважав церкву найефективнішою хранителькою держави від революції. Водночас у середовищі церкви з'явилися нові сили – прогресисти, які схилили понтифіка ширше враховувати віяння епохи.

Однак енцикліка від 1 листопада 1885 р. "*Immortale Dei*" проголосила зміни концепції папи: вперше папа вказав на те, що церква не пов'язана з жодною формою держави, вона може прийняти будь-яку форму державного правління, якщо вона забезпечує вільну діяльність церкви. У своїй енцикліці від 20 червня 1888 р. "*Libertas praestantissimum*" ("*Про людську свободу*") папа Лев XIII здійснив ще один крок до визнання всіх форм держави. У ній папа визнав позитивні сторони неантирелігійного лібералізму, прав людини і парламентської демократії. Водночас папа наголосив, що цими свободами ще потрібно вміти користуватися – потрібен духовний імунітет.

У вказаній вище енцикліці "*Libertas praestantissimum*" Папа Лев XIII визнає, що "свобода – найвищий з природних дарів", який притаманний лише особам інтелектуальним. Свобода дає людині велику перевагу, честь і владу над своїми діями і вчинками, – підкреслює папа, а Католицька церква завжди боролася за свободу людини проти еретиків і Церкву аж ніяк не можна вважати злісним ворогом людської свободи. Утім папа зауважує: "Але найважливіше значення має той образ, яким людина цим даром користується, оскільки від того, як використовується свобода, залежить рівно ж і найвище благо, і найбільше зло". Свобода, на думку папи, мусить використовуватися з відповідальністю, її потрібно застосовувати з благом, із законом, і особливо – з Вічним законом Божим. Людина вільна слідувати за моральним благом, але в силу своєї слабкості може тяжіти до речей, які тільки видаються людині позитивом, а насправді є злом.

Папа Лев XIII пише: "... Всяка свобода, окрім тієї, яка закликає до підпорядкування Богові і Його Волі, нерозумна. Людська свобода недосконала. Її необхідне керівництво і закон. Її необхідний Вічний закон Божий". Папа стверджує: "відкидати вищу владу Бога, і відкидати усякий послух Йому в суспільних питаннях, або навіть і в приватних і домашніх справах, є велике збочення свободи і гірший від лібералізму"¹⁴.

У травні 1891 р. з'явилась енцикліка папи "*Regum novarum*", що була присвячена ставленню Церкви до соціалістичних ідей. Енцикліка визнала права робітників на створення професійних спілок, існування класів і протиріч між ними. "*Regum novarum*" уважала можливим зміну суспільного становища робітників без політичної боротьби, шляхом їхньої депролетаризації. Для цього і держава, і Церква мусили допомогти робітничому класу. Тим самим енцикліка визнала право робітників боротись усіма легальними засобами, включаючи і страйки, за достойну оплату їхньої праці. Тож енцикліка "*Regum novarum*" стала важливою віхою, бо через неї папа заявив про намір церкви вирішити центральну суспільну проблему капіталізму, вирішити врешті робітниче питання. У цілому, вважається, що Папа Лев XIII вивів папство зі стану ізоляції, осучаснив католицьку церкву¹⁵.

Щоправда, уже наступник папи Лева XIII папа Пій X (Джузеппе Мелькіоре Сарто, роки понтифікату 1903–1914) здобув репутацію консервативного папи. В його енцикліці "*E supremi apostolatus cathedra*", опублікованій 4 жовтня 1903 р., було викладено програму консервативного реформаторського папства. Її центральною думкою було гасло: "*Instaurare omnia in Christo!*" ("Все оновити у Христі!"). У відношенні до державної влади папа Пій X симпатизував консервативним монархіям. Заходи, спрямовані на поглиблення релігійного життя, передбачали укріплення єдності вчення і управління Церквою, щоби папа міг ефективно боротися з ересями, захищаючи чистоту віри. Папа Пій X називав наукові методи і тогочасні філософські досягнення в царині теології модернізмом, який роз'їдає основи всієї християнської віри, і стає осердям для революційних і атеїстичних ідей, які значною мірою загрожують

існуванню Церкви. Під впливом революції 1905 р. в Росії позиція папи стала ще більш жорсткою по відношенню до сучасних католицьких напрямів, оскільки вони симпатизували свободолюбивим гаслам і Російській революції 1905–1907 рр.

Модернізм започаткували теологи прогресивного спрямування, які намагалися примирити католицьку теологію із сучасною наукою. Найпомітнішим її представником був француз Альфред Луазі, що застосовував метод історичної критики при вивченні джерел віри. Найвідоміша праця Луазі вийшла друком у 1902 р. під назвою “L’evangeli et l’eglise” (“Євангеліє і церква”). Однак одразу ж Рим включив цю книгу до “Індексу заборонених книг”. Інші модерністи: французи Леруа, Альберт Хутен, італієць Ромоло Муррі, англієць Джордж Тіррел, німець Дьоллінгер прагнули поєднати сучасні буржуазні філософські системи з католицьким віровченням і етикою. Змагаючись з модернізмом, папа Пій X виклав програму інтегрizmu (на захист цілісності вчення). Першим вираженням офіційного інтегристського напрямку можна вважати виданий Пієм X 3 червня 1907 р. декрет “Lamentabili sane exitu” і додане до нього за-судження 65 модерністських тез. Ще безкомпромісною була енцикліка від 8 вересня 1907 р., “Pascendi dominici gregis”, яка різко проголошувала модернізм джерелом усіх ересей¹⁶.

7 березня 1908 р. в Римі було відлучено від церкви згаданого вище Альфреда Луазі, а в Італії і Франції з університетів було звільнено відомих професорів, яких папа проголосив модерністами через бажання привести Церкву у відповідність із прогресом суспільно-політичного життя. У результаті цього до “Індексу заборонених книг” потрапили книги німецького теолога Альберта Ерхардта “Католицизм і ХХ століття”, а також три праці угорського богослова Оттокара Прохаски. Більше того, папа виявив бажання щоб священники, префекти і теологи давали антимодерністську присягу, а хто відмовлявся – того відлучали від Церкви. Було створено таємну інтегристську службу “Sodalitum Pianum”, яка мала досє на кожного підозрілого теолога і церковного дяча; а філіали “Sodalitum Pianum” діяли в Мілані, Фрайбурзі, Відні, Берліні, Кьольні, Женеві, Брюсселі і Парижі.

Контроверсійно склалися взаємини Апостольської столиці також з французьким урядом. 1905 р. у Франції було прийнято закон про відокремлення церкви від держави, який забезпечував у країні свободу совісті і віросповідання. Уже наступного, 1906 р., папа виступив проти цього закону. Папа Пій X висловлював підтримку реформам лише у разі консолідації буржуазно-ліберальних сил проти соціалістів. 1905 р. у зв’язку з поширенням соціалістичної ідеології папа дозволив католикам при підтримці церковної ієрархії брати участь у парламентських виборах там, де вибору кандидата-соціаліста і антиклерикала іншими шляхами запобігти неможливо. Папа був прихильником принципу “Noni expedit!” (“Не дозволяти!”) і віруючих-католиків бажав цілком підчинити ієрархії Церкви.

Важливий етап цивілізаційних змін – Перша світова війна 1914–1918 рр. і наступні ліквідації імперій (Австро-Угорської, Російської, Німецької, Османської), а також революції на інших материках – Сінхайська революція в Китаї (1911 р.), Мексиканська революція (1910–1917 рр.), революція в Ірані (1905–1911 рр.), Младотурецька революція (1908 р.) та ін. Зазначені революції мали антифеодальний, антиабсолютистський характер. Поступово замість монархій, імперій “на масовому рівні” утверджуються республіки, на політичних картах з’являються нові національні держави, в яких все частіше усталюються демократичні режими, починають функціонувати національні парламенти, упроваджуватися різноманітні свободи, права. Таким чином, традиційний союз між тронем і алтарем було ліквідовано.

Понтифікат наступного папи – Бенедикта XV (світське ім’я – Джакомо, маркіз делла Кьеза, 1914–1922) припав саме на революційні події Першої світової війни. Папа Бенедикт XV врешті примирився не лише з новоутвореними державами, а й з прогресивними католицькими рухами. Крім того, папа зняв заборону на участь католиків у парламентських виборах, прагнув досягти примирення з парламентською демократією.

Варто також акцентувати на тому, що в останній третині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. швидкими темпами проходила науково-технічна революція (НТР). Урбанізація, залізниця, телеграф, телефон, автомобілі, радіо – все це “дітища” якраз кінця ХІХ ст. Інша річ, що, телефонізація, радіо, автомобілізація населення на масовому рівні вкоренилися вже у ХХ ст.

Хоча, звісно ж, “прискорення часу”, технологічний бум, який почала переживати цивілізація, робили можливим утверджувати нові світоглядні ідеї значно більшій кількості людей.

Однак понтифікат папи Пія XI (в миру – Аброджіо Даміано Акілле Ратті, роки понтифікату 1922–1939) був характерний новим поверненням до консерватизму. На поверхню у міжвоєнні роки вийшли нові ідеології, зокрема фашизм, який проявився спочатку як консервативний авторитарний напрям, створюючи широку коаліцію, в тому числі і з католицькими партіями і організаціями.

Папа Пій XI у своїй енцикліці “*Ubi arcano Dei*” від 23 грудня 1922 р. окреслив основний напрям свого понтифікату. Папа прагнув абсолютної моральної та ідеологічної влади над Церквою і вірянами, в той час як політика має належати консервативній світській владі.

На початку 1923 р. уряд італійського лідера Беніто Муссоліні ввів обов’язкове викладання закону Божого, розпустив франкмасонські ложі. Своєю активною боротьбою проти комуністів і соціалістів, несприйняттям лібералізму, франкмасонства і обіцянками зробити католицизм державною релігією фашисти на перших порах завоювали довіру Пія XI. Проте поява в Італії таких явищ, як теорія расизму і расових законів, обумовили зміну ідеології папства. Папа вбачав у расистських законах порушення конкордату з Італією, а в ширшому сенсі – і християнської моралі. Расові закони і їх трагічні наслідки розсіяли ілюзію про можливу внутрішню згоду між фашистською державою і католицизмом.

Ще критичніше склалися взаємини Ватикану з Німеччиною, зокрема з німецьким нацизмом. Адольф Гітлер одразу ж запропонував папі укласти імперський конкордат, що і було втілено 20 червня 1933 р. Апостольська столиця на перших порах була переконана в тому, що нацизм і А. Гітлер є непримиренними противниками більшовизму, а з католицизмом мають намір співпрацювати. Однак з початком кампанії ліквідації парафіяльних шкіл, католицької преси і організацій релігійно-морального характеру, папі Пію XI нічого не залишалось, як виступити з публічним протестом. В енцикліці на німецькій мові “*Mit brennender Sorge*” від 14 березня 1937 р. він різко засудив “новоязичництво” націонал-соціалістів, тоталітаризм, расову теорію і расистські переслідування. Врешті, у 1937 р. папа Пій XI рішуче засудив комунізм, фашизм за їх вороже ставлення до Церкви і релігії, а в 1938 р. священнослужитель створив комісію за участі теологів для розробки проекту енцикліки, яка засуджувала расову дискримінацію і антисемітизм¹⁷.

Зазначимо, що на міжвоєнну добу припадає подальше розгортання масової культури і науково-технічної революції. Утім високий виробничий і споживчий потенціал призводив до ослаблення стереотипів традиційного суспільства. За вдалим висловом авторів навчального посібника “Історія світової культури” (наук. ред. Василя Шейка), “науково-технічна революція демократизує культуру, а сучасні засоби інформації доносять її до кожного будинку, не стільки, однак, піднімаючи кожного до рівня дійсної культури, скільки опускаючи культуру до масового сприйняття, до рівня “масової культури”¹⁸. Папа Пій XI усвідомлював значення преси і мистецтва для формування суспільної думки. Понтифік у своїй енцикліці “*Vigilanti cura*” від 29 червня 1936 р. визнав значні можливості кіномистецтва у здійсненні впливу на народні маси. Уважалося допустимим показувати фільми відповідного релігійно-морального змісту і політичного спрямування. Разом з тим папа рекомендував створити державну цензуру кіномистецтва¹⁹.

Серед енциклік папи Пія XI можна знайти цілу низку взаємопов’язаних між собою послань про виховання молоді, про шлюб, про сімейне життя і суспільний устрій. В енцикліці “*Divini illius magistri*” (1929 р.) підкреслювалося, що право виховання християнської молоді в першу чергу належить Церкві, сім’ї і лише в останню чергу державі²⁰. А енцикліка “*Casti connubii*” про шлюб і сім’ю, що була опублікована в 1930 р., ідеалізувала традиційний союз між чоловіком і жінкою, морально благословляючи перевагу в ньому чоловіка²¹.

У цілому папа Пій XI виходив з досвіду XIX ст., довіряючи більше авторитарним режимам, аніж ліберальним державам.

Папа Пій XII (Еуджєніо Марія Джузєппе Джованні Пачеллі, роки понтифікату 1939–1958) був автократичним главою церкви, політичним ідеалом якого була консервативна монархія. Він підтримував, до слова, католицькі консервативні сили французької держави (режим Анрі Петена), а 7 червня 1941 р. підписав договір з фашистським режимом Франко²².

Папа Пій XII також підтримував монархію як форму державного правління, вважаючи її ідеальною християнською формою держави, а концепцію про державу ліберальних філософів – небезпечним для католицизму лжевченням. Відкидаючи божественний авторитет і силу законів, державна влада, на думку папи, приписує собі права, які перед ніким не відповідають. Церква ж проповідує і проголошує повагу до законів і покору до світської влади, яка отримала свій початок від Бога.

Щоправда, різдвяний виступ папи Пія XII 1944 р. по радіо можна вважати своєрідним свідченням повороту папства в бік демократії. “Церква не забороняє помірковані демократичні системи, – заявив папа, – якщо вони не виступають проти католицького вчення про походження і здійснення суспільної влади”. На виборах до Народних зборів Італії, 2 червня 1946 р., з питання визначення форми державного правління (монархії чи республіки) папа дав зрозуміти, що охочіше сприйняв би саме монархію.

Священнослужитель констатував, що післявоєнні суспільно-політичні і соціокультурні зміни (подальше розгортання масової культури і науково-технічної революції) суперечать курсу, який він і католицька церква вважають правильним.

У 1950-х рр. Католицька церква ще не могла відритися світу, який надшвидкими темпами видозмінювався і модернізувався. Енцикліка папи “*Humani generis*” від 12 серпня 1950 року засуджувала філософські напрями новітньої доби, повертаючи церкву до курсу, який проводили папи Пій IX (“*Quanta cura*”) і Пій X (“*Pascendi*”)²³. Водночас папа Пій XII розумів велике значення і можливості сучасних засобів масової інформації для ідейного впливу на народні маси. Зокрема, в енцикліці “*Miranda prorsus*” від 8 вересня 1957 р. відзначалися роль і значення кіно, радіо і телебачення в справі поширення віри. Однак Пій XII усвідомлював не лише можливості, але і небезпеки, оскільки ці ж засоби використовують і ворожі антикатолицькі сили для поширення своїх ідей²⁴.

Нині можна вважати незаперечним фактом, що в 1958 р. з папи Івана XXIII (Анжело Джузеппе Ронкалі, роки понтифікату 1958–1963) і скликаного ним собору реформ почалася нова епоха, новий напрям в історії папства і Римо-католицької церкви. Аджорнаменто (*aggiornamento* – оновлення, модернізація, приведення у відповідність з духом часу) викликало значні зміни у Церкві. Католицизм більше вже не міг відгородитися від відповідей на питання, які були поставлені на повістку дня самим життям. Відкритість до інших ідеологій, можливість співіснування із соціалістичними країнами і діалог з невірними, атеїстами розгорталися під знаком відкритості до світу, оновлення. Папство, як зазначає угорський дослідник Є. Гергей, стало ангажованим прихильником суспільного прогресу світу.

На конклаві 1958 р. полемізували між собою інтегристи, що бажали продовжувати консервативний курс папи Пія XII (лідер інтегристів – кардинал Альфредо Оттавіані), і прогресисти, що були прихильниками реформ (їх лідер – кардинал Джузеппе Сірі). Новий папа Іван XXIII, що належав до прогресистської течії, у червні 1959 р. і сформулював програму аджорнаменто – через оновлення і модернізацію приєднати Церкву до сучасного світу. Папа Іван XXIII виражав сутність аджорнаменто таким порівнянням: двохтисячолітній будинок Церкви він уподібнював до кафедрального собору, в якому застоювалося повітря історії. Для того, аби людство змогло знову в ньому вільно дихати, добре себе почувати, потрібно відкрити вікна у світ – нехай до собору увійде свіже повітря.

Соціальна енцикліка папи Івана XXIII “*Mater et magistra*” (“Мати і наставниця”), що з’явилася 15 травня 1961 р., відображала вже новий дух епохи. Раніше пропозиції вирішити соціальні проблеми в умовах еволюції світу в бік демократії і соціалізму були неприйнятними для Церкви. Тепер папа Іван XXIII певною мірою порвав з патерналізмом, бо послідовно визнавав правомірність боротьби робітників на захист своїх прав, він розглядав боротьбу робітників за соціальну справедливість як об’єкт підтримки з боку Церкви. Енцикліка “*Mater et magistra*” стала вираженням чіткої однозначної позиції захисту демократії, суспільної системи, яка визначалась антропоцентризмом – правами і свободами людини. Нова позиція означала також, що папа признає плюралізм суспільства²⁵.

Найхарактерніше визнання папою Іваном XXIII змін у світі представлено у його останній енцикліці від 9 квітня 1963 р. – “*Pacem in Ternis*” (“Мир на землі”). Нове звучання отримав,

зокрема, екуменізм – як зближення і співпраця між різними християнськими конфесіями. Папа Іван XXIII декларував також необхідність співпраці християн і з атеїстами. Енцикліка “*Pasem in Terris*” зробила можливість для Ватикану пошук контактів і зв’язків із соціалістичними країнами, зокрема із СРСР²⁶.

Без сумніву, енцикліки пап початку 1960-х рр. – закономірна відповідь Церкви на тенденції часу, що неухильно змінювався. Культурне життя Західної Європи 1960–1970-х рр. зумовлювала атмосфера політичного лібералізму, значного розвитку технології і засобів масової інформації. Успішно розвивалися комунікаційні засоби, на тлі урбанізації суспільства стрімко зменшувалася кількість неписьменного населення, тривав розвиток преси. Значно збільшили масову аудиторію кіно, радіо і звукові технології, було започатковане загальне телемовлення у Франції (1944 р.), Британії (1946 р.), Західній Німеччині (1952 р.) та ін. Повсякденне життя 1960-х рр. стало куди вільнішим та егалітарнішим, ніж раніше. Патерналізм остаточно не зник, проте люди стали мобільніші, а добробут і прибуток ставали головним критерієм суспільного прогресу²⁷. Водночас релігійне життя європейців переживало великий занепад. Відвідування Церкви перестало бути усталеною необхідністю, тепер кожна родина чи індивід самостійно вирішували, відвідувати їм храм чи ні. Як промовисто зазначає відомий англійський історик Норман Дейвіс, “вперше за півтора тисячоліття християнство стало релігією меншості”²⁸.

Другий Ватиканський собор (1962–1965 рр.) відкрив нову епоху в історії папства і Римо-католицької церкви. У своєму вступному слові, відкриваючи собор, 11 жовтня 1962 р., папа Іван XXIII зазначив, що завданням собору є відповідна обнова Церкви, щоби тим самим Церква продемонструвала своє розуміння розвитку світу і підключилася б до цього процесу. Папа виразив побажання, аби результатом собору стала відкрита світу Церква²⁹.

Відкритість Церкви світу, початок діалогу, реалізація екуменічних ідей, упорядкування взаємовідносин із соціалістичними країнами – все це були завдання, що стояли перед новим папою Павлом VI (Джованні Баттиста Енріко Антоніо Марія Монтіні, роки понтифікату 1963–1978). Папа обнародував декрет про східні церкви (“*Orientalium Ecclesiarum*”) і декрет про екуменізм (“*Unitasredintegratio*”). А у квітні 1965 р. папа створив Секретаріат у справах невірних. Дуже важливим документом для нового розуміння екуменізму, а також для переусвідомлення відносин між католицькою Церквою та іудаїзмом була декларація “*Nostri aetate*”. У 1965 р. була прийнята також Декларація про свободу віросповідання (“*Dignitatis humanae*”) і важливий документ собору – Духовно-пастирська конституція про відносини Церкви із сучасним світом (“*Gaudium et spes*”).

Щоправда, частина священнослужителів-традиціоналістів не прийняла деякі документи собору. Архієпископ Марсель Лефевр відмовився поставити свій підпис під трьома із прийнятих Собором документів – Догматичною конституцією про Церкви *Lumen Gentium*, Пастирською конституцією про відносини Церкви із сучасним світом (“*Gaudium et spes*”) і Декларацією про свободу віросповідання (“*Dignitatis humanae*”). У 1970 р. М. Лефевр заснував Священне братство св. Пія X, яке об’єднало противників нововведення Другого Ватиканського собору католиків-традиціоналістів³⁰.

Важливим форумом колегіального управління після Другого Ватиканського Собору став постійний єпископський синод. У цілому, реформа децентралізувала куріальні заклади, а сама курія помітно інтернаціоналізувалася. До того ж в умовах понтифікату Павла VI помітно покращилися відносини з англіканською церквою, папа зустрічався з народами різних країн і континентів, а своїм розпорядженням “*Missale Romanum*” понтифік зробив можливим використання в літургії національної мови. Серед кількох нових католицьких організацій велику увагу привернула “*Opus Dei*” (“Божа справа”), що утверджувала особливу роль мирян у житті Церкви³¹.

Папа солідаризувався з позицією свого попередника – Івана XXIII, вважаючи що Церква може давати відповіді на запити часу тільки із врахуванням суспільно-економічних змін. У справі суспільного руху вперед, економіки, культури Церква готова до відкритого діалогу із усіма людьми доброї волі, незважаючи на їх світоглядну і політичну точку зору. Папа Павло VI

закликав католиків перейти після столітнього монологу до діалогу з невіруючими, марксистами, визнавши гуманістичні і соціальні завоювання соціалізму.

Водночас консервативну лінію продовжила папська енцикліка від 25 червня 1968 р. (“*Humanae vitae*”) про християнський шлюб і регулювання народжуваності. Енцикліка знову підтверджувала єдність шлюбу як святині – папа морально заборонив християнам регулювання народжуваності³². До певної міри дух енцикліки “*Humanae vitae*” суперечив духу аджорнаменту, що спричинило опозицію в Церкві. Зокрема в Голландії, Бельгії і ФРН значна частина священнослужителів критикувала позицію папи.

Революція статі (“сексуальна революція”) 1960-х рр., як вважає згаданий вище англійський історик Норман Дейвіс, полегшила загальний доступ до контрацептивних пігулок і швидко зруйнувала традиційні звичаї. Вона знищила соціальний сором за позашлюбні статеві стосунки, незаконнонародженість, гомосексуалізм, розлучення, конкубінатство (нешлюбне співжиття). У більшості європейських країн “сексуальна революція” супроводжувалася поступовою декриміналізацією содомії, пом’якшенням законів про порнографію і непристойність, повсюдною легалізацією абортів³³.

Новий папа Іван Павло II (Кароль Войтила, роки понтифікату 1978–2005) увів до своєї програми твердження єдності віровчення, дисциплінарних визисків на католицьких аналітиків, які відходили від пастирського вчення. У 1979 р. Конгрегація віровчення, рішення якої затверджував папа, засудила цілий ряд американських теологів, головним чином за їх погляди, які суперечили основним принципам католицької моральної теології, сексуальної етики і “*Humanae vitae*”. Крім того, було засуджено тих теологів, які піддавали критиці тезу про непогрішність папи. Так, потрапив під осуд німецький теолог Ганс Кюнг і французький богослов Жак Пойе. Папство також виступило проти “теології визволення”.

“Теологія визволення”, зокрема, є контроверсійною формою, з погляду офіційних доктрин, теології, що зосереджується на Ісусові Христі не лише як Відкупителеві, а і як Визволителеві пригноблених. Вона наголошує на першочерговій християнській місії надати справедливість убогим та пригнобленим. Ганс Кюнг – швейцарський теолог прогресистських поглядів, який нерідко піддавав критиці діяльність римських пап після Другого Ватиканського собору, вважав, що для виходу Римо-католицької церкви з кризи, яка настала після Другого Ватиканського собору, її необхідно децентралізувати – посилити роль національних єпископських конференцій, надавши їм більше повноважень; для прийняття важливих рішень частіше скликати синод (колегіальність єпископів), а посадовців формувати на виборчій основі. Крім того вартує, на думку Г. Кюнга, посилити роль в Церкві вірян. Швейцарський теолог виступав за тіснішу співпрацю Римо-католицької церкви з протестантськими церквами, мусульманами та іудеями. Найрадикальніша вимога – допускати до св. Євхаристії розлучених осіб, які живуть в нових союзах, та дозволити використання контрацептивів³⁴.

Разом із тим ряд сентенцій теологів-прогресистів знайшли відображення у діяльності папи Івана Павла II. Так, папа Іван Павло II розвинув ідею створення синоду єпископів, запроваджену папою Павлом VI, розповсюдивши цю колегіальність і на діяльність Святої колегії кардиналів.

У кількох енцикліках папа-поляк виклав свої ключові погляди. В енцикліці “*Evangelium Vitae*” (“Евангеліє Життя”) розкрито фундаментальні питання, що стосуються цінностей і достоїнства людського життя. Енцикліка “*Ut Unum Sint*” (“Да будуть всі єдині”) присвячена проблемі єкуменізму³⁵, а енцикліка “*Centesimus Annus*” (“Сотий рік”), що була видана на ознаменування сотої річниці енцикліки “*Rerum Novarum*”, розкрила сучасне соціальне учення Церкви³⁶. В енцикліці “*Veritatis Splendor*” (“Сіяння Істини”) було розкрито фундаментальні питання морального вчення Римо-католицької церкви³⁷.

Одним із центральних питань понтифікату Івана Павла II було активне сприяння справі збереження миру у всьому світі. 8 грудня 1988 р. з нагоди всесвітнього дня миру Іван Павло II направив послання людям усього світу. Основна думка цього послання – для здобуття миру необхідно дотримуватися прав меншин, як національних, так і світоглядних та суспільних. Свобода у всій многогранності, плюралізм у всіх царинах життя є важливою формою збереження, розвитку й удосконалення загального і універсального людського суспільства.

Значне місце в поглядах папи займає інкультурація, під якою понтифік розуміє пристосування Євангелія до місцевої культури. Папа часто звертався до вірян на їх рідній мові, виступав на захист прав людини і її гідності, таврував і називав ганьбою масову бідність та голод. Папа був відкритий для технічного розвитку, усвідомлюючи можливість поставити досягнення техніки на службу людству. Щоправда, з багатьох етичних і догматичних питань, які покликані охороняти вічні божественні начала, він виразно консервативна людина, яка стійко охороняє традицію.

Варто зазначити, що на початку XXI ст. (останні роки понтифікату Івана Павла II та понтифікат Бенедикта XVI (Йозеф Алоїз Ратцінгер, 2005–2013)) світове суспільство переживає загальну безпрецедентну “технологічно-комунікативну” революцію. Для повсякденного життя світового суспільства початку XXI ст. характерними стали: мобільний зв’язок, інтернет, соціальні мережі, електронна пошта, багатоканальне телебачення, модернізовані засоби пересування, новітня реклама (за влучним висловом російського історіософа-традиціоналіста О. Фоміна, “людство розвивається в умовах медіократії – тотального впливу інформації, надмодерної техніки, яка цілком домінує над людською свідомістю, створюючи своєрідну “віртуалізацію” дійсності”)³⁸.

Київський учений, філософ Валерій Капелюшний безкомпромісно стверджує, що традиційні духовні засади цивілізації нині підміняються квазіцінностями комерціалізованої “одновимірної” культури гіпермаркету”, і все очевиднішим стає “агресивний натиск мережевого суспільства”, “порногламуру” й глобалізаційної уніфікації³⁹. Тілесно-зорієнтована культура постіндустріального суспільства, “тілоцентризм” ведуть, на думку українського вченого, до девальвації понять, які ще донедавна вважалися репрезентативними підставами людської цивілізації: дух, духовність, душа, любов, милосердя, віра та ін.⁴⁰. Втрата аксіологічних підстав західної цивілізації (етичних канонів та естетичних критеріїв) на зламі XX і XXI століть потягла за собою глибоку світоглядну кризу, драматичне розчарування в людині як істоті духовній і раціональній. Глобалізація й постмодернізм, інтенсифіковані комунікаційними технологіями мережевого суспільства, зруйнували і “демістифікували” традиційні обґрунтування культурних сенсів людського буття, проте поки що не в змозі дати адекватні часу й переконливо аргументовані альтернативні підходи. У цих умовах, на думку В. Капелюшного, нагальною є потреба переосмислення ключових сенсів людського буття, котрі зазнають незворотних змін⁴¹. Адже “споживацько-гедоністичне” ставлення до життя вступає у пряму суперечність із сакральними архетипами минулого.

Водночас український філософ, лауреат Шевченківської премії Сергій Кримський у статті “Смисл постісторії” цілком слушно відзначає, що поява інтернету стала знаменною подією в розгортанні пізнавальних процесів і позначила ще небачений в людському бутті віртуальний вимір історії. Перед людством й справді відкрилися неосяжні потенційні світи пізнання⁴².

Папа римський Бенедикт XVI у книзі “Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті” дуже промовисто охарактеризував місце Церкви в умовах нових історичних тенденцій: “... Зараз християнство дуже суттєво втрачає своє значення а Церква змінює свій вигляд. Християнське суспільство розпадається майже на очах. Тож відносини між суспільством і Церквою змінюватимуться і надалі та, очевидно, будуть пов’язані з подальшою дехристиянізацією суспільства. Те, що відбувається у царині віри, більше не впливає на загальну суспільну свідомість.

Центральною сферою сьогоденного життя є простір економічних і технічних інновацій. Там, а надто у світі розваг, пропонованих засобами масової інформації, формується мова і поведінка. ... Публічна, масова культура є не трансцендентною, вона позбавлена християнства як ключової сили”⁴³. Утім, на думку папи Бенедикта XVI, кожна історична епоха має свій глибинний сенс, у ній, свого роду, втілюється Божий задум, тож людині, яка живе саме в умовах сьогодення, варто у цій епосі розібратися⁴⁴.

Щоправда, за папою Бенедиктом XVI стійко закріпилося реноме папи-консерватора. В умовах його понтифікату мали місце окремі суперечності як з мусульманами, так із іудеями. Гучний резонанс був пов’язаний з лекцією священнослужителя “Віра, розум і університет:

спогади і роздуми”, яку папа прочитав 12 вересня 2006 р. в університеті Регенсбурга. Ця лекція викликала протести мусульман усього світу, оскільки вони побачили у висловлюваннях Бенедикта XVI образу їхніх релігійних почуттів. Справа в тім, що папа у своїй лекції процитував слова візантійського імператора Мануїла II Палеолога, сказані ним у час дискусії з одним вченим персом: “Добре, покажи мені, – говорив імператор, – що нового приніс Мухаммед, і ти знайдеш там лише зле і нелюдське, таке, як його наказ розповсюджувати мечем віру, яку він проповідував”. Ця цитата, вирвана із загального контексту лекції, була інтерпретована як вираження особистої позиції понтифіка, що і спровокувало скандал. Звісно ж, вирішальну роль у виникненні конфлікту відіграли ЗМІ, які розтиражували наведену цитату без спеціальних роз’яснень.

Знайомство з повним текстом лекції показує, що сутності ісламського віровчення у ній папа взагалі не торкається.

Однак уже через декілька днів після виступу папи в Регенсбурзі по всьому світу розпочалися протести як мусульманських релігійних лідерів, так і політиків країн з домінуванням мусульманського населення. Прем’єр-міністр Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган заявив, що висловлювання папи “неприйнятні і недоречні”, король Марокко Мохаммед VI відкликав свого посла у Ватикані для консультацій, а президент Ємену Алі Абдалла Салех навіть пригрозив переглянути свої відносини зі Святим престолом⁴⁵. Папа мусив здійснювати серйозні політичні зусилля для врегулювання конфлікту. 25 вересня 2006 р. Бенедикт XVI прийняв послів 22-х мусульманських країн, представників міжнародних організацій і мусульманської общини Італії і закликав розвивати діалог між ісламом і християнством. Лише після цього дипломатичний конфлікт було вичерпано, хоча стихійні протести проти висловлювань священнослужителя тривали і надалі.

Мали місце певні суперечності папи Бенедикта XVI і з іудеями.

24 січня 2009 р. з ініціативи папи було обнародовано декрет Конгрегації у справах єпископів, який ліквідував відлучення від Церкви чотирьох ієрархів, що були рукоположені в 1988 р. згаданим нами вище архієпископом Марселем Лефевром без папського мандата. Однак ці події викликали цілком несподіваний для Ватикану резонанс. Справа в тім, що одним із цих чотирьох єпископів був Ричард Уільямсон, відомий своїми антисемітськими висловлюваннями. Як тільки стало відомо, що папа Бенедикт зняв церковне відлучення з єпископа Р. Уільямсона, Верховний раввінат Ізраїлю в знак протесту заявив про розрив офіційних відносин із Ватиканом. Невдовзі про розрив відносин зі Святим престолом заявила і Центральна рада євреїв у Німеччині⁴⁶.

Папа Бенедикт XVI вже 28 січня 2009 р. (в день річниці визволення Освенцима) поспішив заявити про свою “повну і безапеляційну солідарність із братами-євреями”. Протиріччя, які розгорілися навколо єпископа Уільямсона, поставили під сумнів візит папи до Ізраїлю. Однак Ватикану вдалося зняти напругу у взаємовідносинах з іудейськими організаціями, і візит понтифіка на Святу Землю все ж відбувся (папа Бенедикт XVI відвідав Ізраїль у травні 2009 р.).

Резонансним виявилось також інтерв’ю папи напередодні його турне по Африці, в якому він торкнувся, зокрема, і проблем СНІДу, що вирував на африканському континенті. Щоби запобігти подальшому розповсюдженню вірусу, міжнародні гуманітарні організації, які працюють в Африці, активно пропагують серед місцевого населення обов’язкове використання контрацептивних засобів. Утім, розмірковуючи у своєму інтерв’ю на цю тему, папа Бенедикт XVI підтвердив негативне ставлення католицької Церкви до контрацептивів, відзначивши, що презервативи не вирішують проблеми, а навпаки – загострюють її. Папа підкреслив, що єдиний захист від СНІДу – дошлюбна чистота і подружнн вірність⁴⁷.

Інтерв’ю папи миттєво викликало різку критику з боку місцевих суспільних організацій і міжнародних груп, які намагалися вирішити проблему поширення СНІДу в Африці. Активісти компанії по боротьбі з ВІЧ розцінили слова папи як удар, нанесений по їхній діяльності. Позицію папи піддало критиці Міністерство іноземних справ Франції, а також Міністерство охорони здоров’я і економічного розвитку Німеччини.

Відречення папи Бенедикта XVI (лютий 2013 р.) слід розуміти як данину часу, потребу змін. Новий папа – Франциск (Хорхе Марія Бергольо, початок понтифікату – березень 2013 р.)

уже в перший рік свого понтифікату провів низку значимих реформ в контексті рішень Другого Ватиканського собору. Так, він створив раду з восьми найбільш авторитетних кардиналів, які представляли усі континенти. Принципово почав змінюватися образ Католицької церкви. Замість Церкви “караючої” папа Франциск хоче бачити церкву “милосердну” до людини. “Двері церкви, – відзначає папа, – повинні бути відкритими, вона мусить бути місцем милосердя, а не звинувачень... Сповідальниця – це не камера тортур... Ми не можемо зациклюватися тільки на питаннях, пов’язаних з абортами, одностатевими шлюбами і використанням методів контрацепції. Це неможливо”⁴⁸.

“Нова модель Католицької церкви неможлива без повернення до колегіальності... і перегляду ролі і місця в ній папи римського... Папі не потрібно, – зазначає папа Бергольо, підняти собою місцеві єпископати в розпізнанні всіх територіальних проблем. У цьому сенсі я відчуваю необхідність приступити до благодійної “децентралізації”⁴⁹. Як реальні і дієві органи влади папа пропонує використовувати консисторії (наради) кардиналів і синоди єпископів.

У своєму апостольському зверненні “*Evangelii gaudium*” (“Радість Євангелія”), презентація якого відбулася 26 листопада 2013 р., папа розвиває тему наближення Євангелія до сучасного світу і проблему місіонерства у сучасних умовах, проблему децентралізації Церкви, перебудови єпископських конференцій у дусі колегіальності.

Папа відзначає: “Церкві належить вийти за межі своєї огорожі, щоби дійти до людських окраїн... Необхідно, щоби двері церков усюди були відкритими. Усі можуть якоюсь мірою брати участь в житті Церкви, і навіть двері Таїнств не можна закривати з того чи іншого приводу. Євхаристія – це не нагорода для досконалих, а благодійні ліки і пожива для слабких. Церква – це не митна служба, а батьківський дім, де знайдеться місце кожній людині з її непростим життям”⁵⁰.

Папа підкреслює, що він прагне бачити “Церкву поранену і брудну від того, що вона вийшла на вулицю, аніж Церкву... для якої тільки і важливо бути центром, яка зачинається у клубку нав’язливих ідей і процедур”⁵¹.

Велике євангелізаційне значення має, на думку папи, також єкуменічний діалог, передусім із православними, а також з іудеями і мусульманами, агностиками і невіруючими⁵².

За два роки понтифікату папи Франциска ані в курії, ані в Католицькій церкві в цілому не сумніваються в тому, що новий папа почав серйозну перебудову (пишуть про “революцію Франциска”). Це підтвердив і координатор Ради кардиналів при папі латиноамериканський кардинал Оскар Родрігес Марадьяга: “У цього папи є нове розуміння церкви... Він відчуває покликання побудувати церкву, яка служить цьому світу, будучи вірною Христу і Його Євангелію”. Разом із тим кардинал з Гондурасу зауважив, що в Римській курії росте опозиція курсу папи Франциска⁵³.

Не всі ініціативи папи Франциска отримали схвальні відгуки і підтримку серед церковників. Можна говорити про певний супротив реформам як з боку впливових сил в курії, так і серед ієрархії на місцях. Префект Конгрегації віровчення кардинал Герхард Людвіг Мюллер висловився проти адаптації вчення Церкви до поширених сьогодні “язичницьких” (за його визначенням) стилів життя. В інтерв’ю німецькому журналу “*Die Tagespost*” префект Конгрегації віровчення зазначив, що не можна ставити на один рівень так звані “життєві реалії” та Святе Письмо і традицію Церкви. Префект Конгрегації віровчення наголосив, що обговорення важливих питань вчення Церкви є необхідними, але істина не повинна встановлюватися під впливом громадської думки⁵⁴.

Коментар кардинала розцінили як критику “таємної ради” – зустрічі єпископів та експертів Німеччини, Франції та Швейцарії, що відбулася 25 травня 2015 р. у Римі. Церковні ієрархи роздумували над погодженням пасторального підходу з досвідом сучасної людини, особливо у сфері сексуальної етики. Австрійський сайт “*Kath.net*” опублікував їхні твердження про те, що саме “життєві реалії”, з якими зустрічається людина сьогодні, мають стати “джерелом інформації для формування догматичних та моральних істин”. Коментуючи контроверсійну зустріч єпископів у Римі, яка відбулася за закритими дверима, Герхард Мюллер зазначив, що обмін досвідом та думками – річ добра та необхідна, але, додає кардинал, “не можемо домовлятися про те, що вважатимемо за істину”. Якщо будемо діяти за таким

принципом, то доктрину буде формувати громадська думка, а це, безсумнівно, “руйнуватиме церковну спільноту”, вважає він. Префект Конгрегації віровчення переконаний: “Католицька Церква – мати та вчителька всіх церков. Церква навчає, і не слід навчати Церкву. Вона не потребує жодних наставників, які допоможуть їй розібратися у ситуації сучасної людини та сформулювати істини віри. Адже Церква живе згідно з цими істинами та оберігає їх ще з апостольських часів”⁵⁵.

В інтерв'ю французькому католицькому виданню “*Famille Chrétienne*” кардинал Герхард Мюллер відзначив: “Церква не є благодійною організацією. Не достатньо говорити, що ми поважаємо думки усіх, що ми бажаємо добра усім. Представляти Євангеліє як простий терапевтичний метод неважко, однак це не відповідає вимогам Ісуса”. Розкритикував префект конгрегації віровчення і децентралізаційні прагнення окремих єпископів. Ієрарх зазначив: “Єпископські конференції мають владу щодо певних питань, однак вони не є магістеріумом поза Магістеріумом, без Папи і без сопричастя з усіма єпископами”. Префект Конгрегації віровчення критикує присутню серед католиків на Заході зафальшовану, як він назвав, light версію католицтва, яка обмежується лише формальною участю у культурі та вибірковим прийняттям вчення Церкви.

Кардинал Г. Мюллер висловив також стурбованість з приводу дискусії про можливість допуску до Святого Причастя розлучених осіб, що розгортається в середовищі Римо-католицької Церкви напередодні Синоду єпископів у жовтні 2015 р. Він підкреслив, що вчення Церкви не може бути іншим, ніж пастирська практика. Ці дві речі не можуть бути відокремлені одна від одної, бо становлять єдність. “Божих правд ми не маємо права змінювати”, – підкреслив кардинал Г. Мюллер⁵⁶.

Солідаризм з кардиналом Г. Мюллером висловив і голова Папської ради сприяння єдності християн кардинал Курт Кох. У своєму інтерв'ю німецькому католицькому виданню “*Die Tagespost*” він твердо заперечив пропозицію німецького кардинала Райнхарда Маркса і єпископа Оснабрюке Франца-Йозефа, які, як делегати майбутнього Синоду з питань сім'ї, запропонували, щоб Церква більше наблизилася до “реалій життя” і лібералізувала своє ставлення до питання конкубінату розлучених і знову “одружених”. Кардинал К. Кох дав зрозуміти, що не місія Католицької церкви адаптовувати свої вчення в дусі часу. Але Церква повинна слідувати вченню Христа в усі часи протягом усієї історії. Також кардинал К. Кох наполягає, що небезпечно оголошувати “життєві реалії” третім джерелом Об'явлення поряд зі Святим Письмом і Переданням⁵⁷.

Опонентом реформаторського курсу Церкви виступає і американський кардинал Раймонд Берк. У березні 2015 р. міжнародний католицький блог “*Rorate Caeli*” опублікував інтерв'ю з Р. Берком, у якому кардинал застеріг від “хибної дихотомії” окремих священнослужителів. “Неможливо змінювати правила, зберігаючи церковну доктрину”, – відзначив кардинал⁵⁸. Ієрарх наголошує на тому, що наука Церкви є незмінною, про що красномовно засвідчує енцикліка Папи Пія XI “*Casti connubii*” та енцикліка Папи Павла VI “*Humanae vitae*”. Згадує кардинал Р. Берк також папу – святого Івана Павла II і його Апостольський лист “*Familiaris consortio*”. “Своїм служінням Папа підтримує цю науку, – говорить Р. Берк, – і подає її у новий, свіжий спосіб, але він її не змінює”. Нині кардинал Реймонд Берк здобув реноме “ультраконсервативного фанатика”, “анти-Синодального”, що знаходиться “у змові проти Папи”. Кілька італійських єпископів навіть відмовилися від проведення в їхніх єпархіях лекцій за його участі⁵⁹.

Кардинал з Гвінеї Роберт Сара, префект Конгрегації у справах Божого культу і дисципліни таїнств, в інтерв'ю французькому тижневику “*Le Journal Du Dimanche*” зазначив: “Ідея помістити Учительський уряд у красивій скриньці, що відокремлює його від душпастирської практики, яка могла б розвиватися залежно від обставин, моди і пристрастей, є формою ересі, небезпечною шизофренічною патологією”⁶⁰. “Якщо хтось не хоче визнавати законність доктрини, нехай залишиться язичником”, – сказав кардинал Сара, нагадуючи, що за ці доктрини мученики віддавали своє життя. На його думку, Церква в Європі стає слабшою через відносність моралі та християнських цінностей. Молоді люди більше не мають на що опертися, їм не вистачає орієнтирів. Він нагадав, що в таких питаннях, як розлучення, гомосексуальні відносини та вільні зв'язки, Бог говорив зрозуміло. Крім того, стосовно розлучених без сакрамен-

тального союзу Іван Павло II не залишив жодних сумнівів – це не може піддаватися дискусії⁶¹. Глава дикастерії Ватикану заявив, що він задоволений популярністю папи Франциска, однак шкодує, що це іноді має досить поверхневий характер: “Вірні хочуть бачити Папу, щоб доторкнутися до нього, зробити фотографію з ним, але священники в Італії визнають, що церкви порожні”, – сказав кардинал Роберт Сара⁶².

Активізація позиції противників реформ Римо-католицької церкви виразно простежилася після Надзвичайної сесії синоду Римо-католицької церкви, що тривала у Римі впродовж 5–19 жовтня 2014 р. Зокрема три із 62 пунктів підсумкового документа Синоду єпископів на тему сім’ї не набрали в голосуванні 18 жовтня 2014 р. кваліфікованої більшості (двох третин) голосів, але продемонстрували стійку реформаторську тенденцію. Не пройшли, зокрема, пункти 52, 53 і 55. Пункт 52 підсумкового документа Синоду єпископів на тему сім’ї, який підтримали 104 єпископи за спротиву 74, що означає просту більшість, підбиває підсумки дискусії щодо можливості допущення розлучених, які перебувають у нових зв’язках, до таїнств покути і євхаристії. Якщо одні єпископи висловилися за дотримання наявної дисципліни, інші – прихильні допускати розлучених до причастя за чітко визначених умов. Наступний пункт (53) стосується так званого духовного причастя для розлучених, які мають нові зв’язки. У ньому занотовано сумніви, чому ці особи не можуть приступати і до сакраментального причастя. Результат голосування – 112 за і 64 проти. Серйозні зіткнення й поділи викликав пункт, який стосується осіб одностатевої орієнтації та пастирської уваги щодо них у світлі вчення Церкви. Цей пункт дістав схвалення 118 учасників за 62 голосів проти. Він проголошує, що “не існує жодної підстави для порівняння чи створення аналогій, навіть далеких, між одностатевими зв’язками і планом Божим стосовно подружжя і сім’ї”. Натомість сказано, що стосовно гомосексуалістів потрібно уникати “несправедливої дискримінації”⁶³.

Речник Ватикану о. Федеріко Ломбарді пояснив, що ці три спірні питання не зустріли “широкого схвалення”. Своєю чергою, голова Конференції єпископату Польщі архієпископ Станіслав Гондецькі зазначив, що вони просто-напросто “відкинуті”. Аналітики-ватиканісти звертають увагу на те, що голосування розкрило глибокі поділи серед єпископів щодо найбільш суперечливого питання. Вони зазначають, що навіть якщо зазначені вище спірні питання не отримали належної кількості голосів, то вони залишаються предметом дискусії.

Італійські медіа, посилаючись на реакції учасників Синоду, пишуть, що на Синоді не бракувало суперечностей, протиріч та виразів протесту. Публіцист газети “Corriere della Sera” Массімо Франко написав, що існує небезпека, що може поширитися картинка “Папи-реформатора і впертої Церкви”, а отже – понтифікату, не здатного “навернути” деяких єпископів⁶⁴. Вислів про “три відкинуті пункти” не означає, що вони не мали вагомої підтримки. Насправді, вони здобули просту більшість голосів, але не набрали вирішальної більшості (двох третин).

Папа Франциск у завершальному виступі на Синоді застерігав від крайнощів. Він зазначив, що Церква має шукати шлях поміж “неприятною суворістю” і “фальшивим розумінням милосердя”⁶⁵. Папа Франциск підкреслив, що Христова Церква покликана служити кожній людині, а тому вона не боїться та тримає свої двері відкритими навстіж.

Папа називає дискусію між синодальними отцями “спільно пройденим шляхом”, але вказує також на моменти напруження, спричинені різними спокусами. Однією із таких спокус він називає “неприятну заскорузлість серця”. Вона, за його словами, проявляється “у бажанні закритися у написаному (літера) і не відкритися на несподіванки Бога несподіванок (дух); спокуса сховатися за законом, за впевненістю у тому, що ми знаємо, уникаючи того, що ми повинні ще навчитися та досягнути. Від часів Ісуса це є спокусою ревнителів, скрупулянтів, надто старанних і так званих традиціоналістів та інтелектуалістів”. Протилежною до цієї Святий Отець називає спокусу “руйнівної поблажливості”. Це є спокуса “боязких і так званих прогресистів та лібералістів”, які “в ім’я обманливого милосердя завивають рани, не залікувавши їх перед тим, які займаються симптомами, а не причинами і коренями” проблеми. Далі папа вказав на спокусу “перетворювати камінь у хліб”, з метою “перервати довгий піст”, але також і спокусу “перетворити хліб у камінь”, щоб кидатися ним у грішників, перемінити його “у незносні тягарі”. Існує також спокуса зійти з хреста для того, щоб вдовольнити натовп, замість того, щоб залишатися на ньому для того, щоб “сповнити волю Отця”, спокуса піддатися

“духові світу, замість того, щоб очищувати його та підпорядковувати Божому Духові”. Врешті, спокуса “не брати до уваги скарб віри, вважаючи себе не сторожами, а його власниками і панами”, або ж, з іншого боку, “спокуса неприйняття дійсності, послуговуючись дріб’язковою мовою”, яка багато про що говорить, але не каже нічого.

“Багато коментаторів, – зауважив Святіший Отець, – уявили собі, що бачать посварену Церкву”. Однак, додав він, “Синод ніколи не піддавав сумнівові фундаментальні істини Святої Тайни Подружжя: нерозривність, єдність, вірність, прокреативність, тобто відкритість на життя”. Одночасно “Церква не боїться закотити рукави, щоб обробити рани людей оливою та вином”, адже вона “не дивиться на людство через стіни скляного замку, щоб судити чи класифікувати”.

“Такою, – наголосив папа, – є єдина, свята, католицька, апостольська Церква, яка складається з грішників, які потребують Божого милосердя. Такою є Церква, справжня Христова Наречена, яка намагається бути вірною своєму Нареченому та Його навчанням. Це Церква, яка не боїться їсти та пити з блудницями й митарями. Церква, двері якої відкриті навстіж, щоби приймати потребуючих, розкаяних, а не лише праведних чи тих, які вважають себе досконалими”. Церква, яка “не соромиться брата, який упав і не вдає, що його не бачить”, а навпаки, “почувається зобов’язаною підвести його та захопити відносити подорож” до небесного Єрусалима⁶⁶.

Під час загальної аудієнції 10 грудня 2014 р., що відбулася на площі Святого Петра у Ватикані папа Франциск, коментуючи перебіг праць III Надзвичайної Асамблеї Синоду Єпископів (жовтень 2014 р.), відзначив, що “все відбувалося *“cum Petro et sub Petro”*, тобто в присутності Папи, що є запорукою свободи, довір’я та ортодоксії”. Наступник святого Петра, додаючи, що кінцевий звіт, який є підсумком праці попереднього синодального зібрання, став основою для приготування наступної асамблеї, що відбудеться впродовж 4–25 жовтня 2015 р. у Ватикані. Генеральний секретар єпископської асамблеї кардинал Лоренцо Балдісері повідомив, що на жовтневій XVI Звичайній сесії Синоду єпископів у Ватикані говоритимуть про покликання і місію сім’ї у сучасному світі. Ієрарх нагадав, що в зустрічі візьмуть участь більше синодальних отців, ніж у Надзвичайній сесії Синоду. Вони будуть обрані окремими єпископатами залежно від їх чисельного складу⁶⁷.

Серед синодальних голосів пролунала думка, що це зібрання єпископів, яке щойно завершилося, нагадує II Ватиканський Собор. Оскільки як і 50 років тому, так і зараз ми спостерігали зіткнення між прихильниками більшої відкритості Церкви на зміни, що відбуваються у світі, і захисниками традиції.

Традиціоналісти мають сумнів, чи здатна відкрита сучасному секуляризованому світу Церква зберігати давні сакральні архетипи, чи зможе людина розібратися у світі плюралістичних ідеологій. Як приклад наводиться поширення гендерної ідеології (гендер – психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, на відміну від статі, яка позначає біологічні відмінності) в Європі, збільшення кількості країн, які легалізують одностатеві шлюби.

Так, президент італійського єпископату кардинал Анджело Баньяско, відкриваючи 23 березня 2015 р. засідання Постійної ради Італійської єпископської конференції, висловив сподівання, що Європа проявить більше відповідальності в боротьбі проти будь-яких форм ідеологічної колонізації, зокрема гендерної теорії⁶⁸. Архієпископ Болоньї Кардинал Карло Каффарра, що є відомим фахівцем з питань шлюбу та сім’ї, визнав гендерну теорію “індоктринаційним нищенням алфавіту людського спілкування”⁶⁹.

20 червня 2015 р. в Римі відбулася півмільйона демонстрація проти поширення гендерної ідеології в школах. Маніфестація пройшла під гаслом “Захистимо наших дітей. Стоп гендеру в школах”⁷⁰. Церква, до слова, підтримала гасла маніфестації. До організаційного комітету звернувся із посланням Президент Папської Ради у справах сім’ї архієпископ Вінченцо Палья. Сановник висловив глибоке переконання, що християнська сім’я, яка ґрунтується на моногамному й нерозривному подружжі, буде великим багатством для суспільства також і в майбутньому. Він цитує слова папи Франциска до єпископів Європи про необхідність сприяти сім’ї як зв’язковій між чоловіком і жінкою, що є основною клітиною кожного суспільства⁷¹.

Папа Франциск у своїх виступах неодноразово засуджував гендеризм: “Гендерна теорія – це помилка людського розуму, вносить величезне замішання і нападає на сім’ю”⁷². У червні 2015 р. на зустрічі з єпископами країн Карибського басейну понтифік зауважив, що союз між чоловіком і жінкою як основа подружжя постійно ставиться під сумнів ідеологами гендера “в ім’я справедливого та вільного суспільства”⁷³. У відкиданні гендерної ідеології (теорії) папа Франциск слідує науці папи Бенедикта XVI, який говорив про глибоку “брехню гендеризму і антропологічну революцію”.

Боротьба з гендерною ідеологією відбувається вже і на слов’янському просторі. 12 березня 2015 р. в Окружному суді Перемишля відбулося перше засідання у справі архієпископа Юзефа Міхаліка, проти якого позивається Малгожата Маренін, глава товариства “Стоп Стереотипам”. Причиною для позову були слова архієпископа Міхаліка, сказані в жовтні 2013 р. під час 90-ї річниці від народження кардинала Генрика Гульбінювіча: “... Ми є свідками наступу поширення нової гендерної ідеології. Вже кільканадцять найважливіших університетів Польщі запровадили лекції цієї нової і не дуже зрозумілої ідеології, до програмної ради якої входять найбільш активні польські феміністки, які впродовж років знуцаються з Церкви і традиційної етики, підтримують аборти і борються з традиційною моделлю сім’ї і подружньої вірності”⁷⁴. Малгожата Маренін вимагала вибачення у загальнопольській газеті або під час недільної чи святкової проповіді, а також компенсації в сумі тисячі злотих на користь “Центру прав жінок”. Утім позов М. Маренін таки не було задоволено. А в сусідній Словаччині був опублікований “Заклик лікарів, психологів та інших фахівців про вплив гендерної ідеології на психічне здоров’я дітей”, в якому експерти закликали владу заборонити проникнення гендер-ідеології в освітній процес⁷⁵.

Тривогу церкви викликає також поширення легалізації одностатевих шлюбів у Європі і світі. Причому за минулі роки таке практикування торкнулося традиційно консервативних країн – Іспанії, Португалії, Мальти. Зокрема шквал обговорень серед фахівців викликав референдум в Ірландії (травень 2015 р.), на якому більшість сказала “так” одностатевим союзам⁷⁶. Тим часом суперечки точаться як всередині, так і поза стінами церков. Держсекретар кардинал П’єтро Паролін запевняє, що “результат референдуму в Ірландії – це поразка людства”, в той час деякі священнослужителі, як наприклад, єпископи Мадзара-дель-Валло, Доменіко Могавєро, вже висловилися для преси, що “Церква не повинна втручатися “в питання цивільних союзів між одностатевими парами”⁷⁷. Водночас один із високопоставлених ієрархів Церкви, Патрон Мальтійського ордену кардинал Раймонд Берк відзначив, що, легалізувавши одностатеві шлюби, Ірландія пішла далі, ніж язичництво, і “кинула виклик Богу”⁷⁸.

26 червня 2015 р. Верховний суд США постановив, що заборона одностатевих “шлюбів” у законах і конституціях частини штатів є неконституційною (із 50 американських штатів до цього моменту одностатеві “шлюби” було визнано у 37 штатах). Попри те, що вердикти Верховного суду обов’язкові до виконання, Конгреси та Сенати деяких штатів США налаштовані рішуче проти запровадження одностатевих “шлюбів”⁷⁹. Водночас у США католицькі священники-традиціоналісти нерідко зазнають різноманітних дискримінацій. Так, проти архієпископа Сан-Франциско, владики Сальваторе Корделіоне, провадиться серйозна кампанія через його вимогу до викладачів католицьких шкіл архієпархії строго дотримуватися принципів вчення Католицької церкви. Кілька конгресменів, які представляють Демократичну партію у Конгресі штату Каліфорнія, вимагають від архієпископа Корделіоне припинити “дискримінацію” викладачів, які підтримують ЛГБТ-ідеологію (лесбійки, гомосексуалісти, бісексуали, трансвестити) або живуть у гомосексуальних партнерствах. Різноманітні ЛГБТ-організації, до яких приєдналися ліберальні католики, організували маніфестацію перед катедрою у Сан-Франциско проти архієпископа. Викликає занепокоєння факт, що близько 80% відсотків викладачів католицьких шкіл Сан-Франциско підписалися під петицією до архієпископа з вимогою відкликати вимогу дотримуватися католицького віровчення⁸⁰.

Водночас у Польщі сейм заблокував дебати щодо легалізації одностатевих партнерств. Сейм Польщі відкинув цю пропозицію, висунуту Союзом демократичних лівих сил, яка означала, що у разі прийняття законопроекту одностатеві пари в цивільних партнерствах зможуть платити податок на прибуток спільно, матимуть право на успадкування та соціальну допомогу

у результаті смерті. Законопроект тепер, швидше за все, буде відкладено, тому що депутати переважно більшістю проголосували проти обговорення цього питання. Всього 146 депутатів проголосували “за”, 215 – “проти”, 24 “утрималися” і 75 депутатів не були присутніми в залі під час голосування. Пропозиція вперше була представлена ще в січні 2013 р.⁸¹.

Уважаємо, що аналізувати становище Римо-католицької церкви на сучасному етапі варто лише у широкому історичному контексті з врахуванням динаміки цивілізаційних і ментальних змін. Церква історично мусила відповідно реагувати на ці глобальні метаморфози. Не дивно, що у середовищі Церкви формується традиціоналістська і прогресистська лінії. Як правило, традиціоналістське її крило прохолодніше сприймало потребу адаптації Церкви під епоху, а прогресисти уважали за доцільне цілісніше враховувати контекст часу.

Разом із тим варто дуже обережно класифікувати пап XIX–XX століття на традиціоналістів/прогресистів. Адже якщо, скажімо, на початок свого понтифікату (середина XIX ст.) папа Пій IX сприймався як прогресист, то вже через 30 років, із розгортанням цивілізаційних змін, його погляди вважалися традиціоналістськими. Водночас прогресистом (шукав точки дотику з ліберальною і соціалістичною ідеологіями) сприйняли папу Лева XIII. На схожі думки наштовхує також аналіз понтифікатів пап XX століття: розгортання цивілізаційних змін спонукало відповідну реакцію і Римо-католицької церкви.

По суті, з кінця XVIII ст. відбулося кілька цивілізаційних зламів (Велика Французька революція з гаслами свободи, рівності, братерства; буржуазно-демократичні революції середини XIX ст., які дали новий імпульс національній і ліберально-демократичній ідеологіям; початок XX ст. – ліквідація світового абсолютизму і імперіалізму, утвердження демократичних режимів і республіканської форми правління, бурхливий розвиток технологічної революції; 1960–1970-ті рр. – поширення масової культури, початок так званої “революції статі” (“сексуальної” революції); початок XXI ст. – подальші технологічні зміни, “медіакратія” та неухильна інтернетизація суспільства).

Уважний погляд на минуле дозволяє дійти висновку, що Римо-католицька церква поступово та обережно відкривалася світові, вбачаючи у нових віяннях епох загрозу та посягання на сакральний порядок. Для середини XIX ст. викликом для Церкви були національні рухи у мультинаціональних імперіях, революційні виступи проти абсолютизму, боротьба за громадянські права, загальне виборче право, ліберальні гасла свободи в цілому. Наприкінці XIX – на початку XX ст. Церква, продовжуючи підтримувати монархії як форму державного правління, дещо пом’якшила своє ставлення до демократичних гасел, плюралістичних ідей та національних революцій. Значні поступки світові з боку Церкви відбулися в середині XX ст. Другий Ватиканський Собор, безумовно, є реакцією Церкви на тогочасні, цивілізаційні зміни, науково-технічну революцію, розгортання масової культури. Нині в силу подальших цивілізаційних метаморфоз, глобалізації, подальшої демократизації соціуму, інтелектуалізації суспільства, врешті, його емансипації, Римо-католицька церква знаходиться перед нелегкою дилемою – йти в ногу з часом, відкритися модерному світові чи зберегти притаманні Церкві, як надприродному утвору, традиційні архетипи. Гострота дилеми ще й у тому, настільки широко можна відкриватися світові, де, власне, знаходиться межа відкритості Церкви світовому соціумові, і чи може взагалі консервативна Церква уживатись у плюралістичному, глобалізованому, технологічному, емансипованому просторі. Адже Церква за “свою природою” мусить бути табуованою, застерігаючою, обмежувальною.

¹ Гергей Е. История папства / Е. Гергей ; [пер. с венг. О. В. Громова]. – М. : Республика, 1996. – 463 с.

² Четверикова О. Измена в Ватикане, или Заговор пап против христианства / О. Четверикова. – М., 2010. – 314 с.

³ Лефевр М. Они предали Его. От либерализма к отступничеству / Марсель Лефевр. – М., 2007. – 350 с.

⁴ Борозенец М. Просветление после Просвещения / М. Борозенец // INTERTRADITIONALE (1) : Международный альманах Традиции и Революции. – 2010. – С. 9.

⁵ Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – К. : АртЕк, 1998. – С. 295.

⁶ Гергей Е. История папства / Е. Гергей ; [пер. с венг. О. В. Громова]. – М. : Республика, 1996. – 463 с.

⁷ Quo Graviora [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.papalencyclicals.net/Leo12/112quoqr.htm>.

⁸ Mirari vos [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.papalencyclicals.net/Greg16/g16mirar.htm>.

- ⁹ Ладькин С. Ю. Ламенне и Ж. Де Местр : старый Спор о Боге и свободе / С. Ю. Ладькин, Н. Н. Мисюрлов // Вестник Омского университета. – 2004. – № 3. – С. 116–119.
- ¹⁰ Папа блаж. Пий IX Окружное послание “Quanta Cura” [Электронный ресурс] / Папа блаж. Пий IX. – Режим доступа : http://mos.fsspx.ru/sites/default/files/pdf/document_2_a.pdf.
- ¹¹ Режим доступа : http://www.traducionalist.info/blog/150_ja_godovshhina_silljabusa_perechnja_zabluzhdenij_nashego_vremeni/2015-02-08-3313.
- ¹² Constitutio dogmatica “Dei Filius” de fide Catholica [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vaxxine.com/pjm/vaticanI.htm>.
- ¹³ Гордієнко М. Лібералізм на тлі секуляризованої доби / М. Гордієнко // Історія релігій в Україні : науковий щорічник / Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії. – Львів : Логос, 2014. – Кн. II : Історія. – С. 98–99.
- ¹⁴ Папа Лев XIII “Libertas praestantissimum” “О природе человеческой свободы” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unavoce.ru/library/libertas.html>.
- ¹⁵ Гергей Е. История папства / Е. Гергей ; [пер. с венг. О. В. Громова]. – М. : Республика, 1996. – 463 с.
- ¹⁶ Режим доступа : http://www.traducionalist.info/blog/pascendi_dominici_gregis_i/2010-09-13-1453.
- ¹⁷ Pius XI. Enzyklika mit brennender sorge [Электронный ресурс] / Pius XI. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/pius-xi/de/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_14031937_mit-brennender-sorge.html.
- ¹⁸ Гаврюшенко О. А. Історія світової культури : навч. посібник / О. А. Гаврюшенко, В. М. Шейко, О. В. Кравченко ; [наук. ред. В. М. Шейко]. – К. : Кондор, 2006. – 404 с.
- ¹⁹ Lettera enciclica di papa Pio XI sul cinema Vigilanti cura [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_29061936_vigilanti-cura.html.
- ²⁰ “Divini illius magistri” lettera enciclica di sua santita Pio PP. XI sulla educazione cristiana della gioventu [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/pius-xi/it/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121929_divini-illius-magistri.html.
- ²¹ Casti Connubii Энцикліка папи XI про християнський шлюб до високоповажних братів, патріархів, приматів, архієпископів, єпископів і інших місцевих ординарів насолоджуватися світом і спілкування з Апостольським Престолом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/pius-xi/en/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_31121930_casti-connubii.html.
- ²² Гергей Е. История папства / Е. Гергей ; [пер. с венг. О. В. Громова]. – М. : Республика, 1996. – 463 с.
- ²³ Режим доступа : <http://www.katolik.ru/dokumenty-vatikana/item/1321-pij-xii-papa-humani-gener.html>.
- ²⁴ Окружне послання Святійшого Пія XII божественним провидінням папи римського до наших високоповажних братів патріархів, приматів, архієпископів, єпископів і інших ординарів в світі і спілкуванні з Апостольським Престолом про кінофільми, радіо і телебачення Miranda prorsus [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_08091957_miranda-prorsus.html.
- ²⁵ “Mater et magistra”. Энцикліка Папи Івана XXIII про християнство і соціальний прогрес 15 травня 1961 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_15051961_mater.html.
- ²⁶ “Pacem in Terris”. Энцикліка Папи Івана XXIII 11 квітня 1963 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html.
- ²⁷ Дейвіс Н. Європа : Історія / Норман Дейвіс ; [пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – С. 1111.
- ²⁸ Там само. – С. 1112.
- ²⁹ Кияк С. Другий Ватиканський собор і релігійно суспільні проблеми сучасності : навч. посібник / С. Кияк. – Жовква : Місіонер, 2011. – 304 с.
- ³⁰ Протоиерей Валентин Асмус Архиепископ Марсель Лефевр и католицизм XX века / Протоиерей Валентин Асмус [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.pravmir.ru/library/readbook/161>.
- ³¹ Дейвіс Н. Європа : Історія / Норман Дейвіс ; [пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – С. 1113.
- ³² Окружне послання “Humanae vitae” Верховного Понтифіка Павла VI [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html.
- ³³ Дейвіс Н. Європа : Історія / Норман Дейвіс ; [пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – С. 1112.
- ³⁴ Режим доступа : <http://www.lejdd.fr/Societe/Religion/Actualite/Benoit-XVI-est-le-pape-des-occasions-manquees-195102>; <http://sibcatholic.ru/2011/03/26/benedikt-xvi-gans-kyung-i-budushhee-katolichestva>; http://krotov.info/libr_min/11_k/un/g2.htm.

- ³⁵ Режим доступу : <http://web.archive.org/web/20110708152312> ; http://www.catholic.uz/holy_material.html?id=473.
- ³⁶ Режим доступу : <http://web.archive.org/web/20110708152437> ; http://www.catholic.uz/holy_material.html?id=464.
- ³⁷ Режим доступу : <http://web.archive.org/web/20110708152453> ; http://www.catholic.uz/holy_material.html?id=467.
- ³⁸ Фомин О. “Денница-капитал и его отчуждение” / О. Фомин // INTERTRADITIONALE (1) : Международный альманах Традиции и Революции. – 2010. – С. 31–35.
- ³⁹ Капелюшний Ю. Культурні сенси людського буття: аксіологічні й онтологічні трансформації в умовах глобалізації / Ю. Капелюшний // Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали Всеукр. наук. конф., [м. Переяслав-Хмельницький], 5–6 жовт. 2012 р. / [упоряд.: О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко, В. В. Коцур]. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 18.
- ⁴⁰ Там само. – С. 19.
- ⁴¹ Там само. – С. 19–20.
- ⁴² Кримський С. Смысл постісторії / С. Кримський // Філософська думка. – 2006. – № 4. – С. 23–24.
- ⁴³ Венедикт XVI (Рацінгер Йосиф). Сіль землі: Християнство й Католицька Церква в XXI столітті : Розмова Петера Зевальда з Йосифом Рацінгером / пер. з нім. О. Конкевича. – Львів : Місіонар, 2007. – С. 120–122.
- ⁴⁴ Рацінгер Йосиф. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів / Йосиф Рацінгер ; [пер. з нім. О. Конкевича]. – Львів : Місіонар, 2006. – 168 с.
- ⁴⁵ Режим доступу : <http://www.religion.in.ua/main/analitica/4338-papa-benedikt-xvi-mezhdu-bogosloviem-i-politikoj.html>.
- ⁴⁶ Там само.
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ Филиппов Б. Папа Франциск и новая модель Католической церкви [Електронний ресурс] / Б. Филиппов. – Режим доступу : <http://expert.ru/expert/2014/42/papa-frantsisk-i-novaya-model-katolicheskoy-tserkvi>.
- ⁴⁹ Там само.
- ⁵⁰ Режим доступу : <http://sibcatholic.ru/2013/11/27/v-svoem-pervom-apostolskom-obrashhenii-evangelii-gaudium-papa-francisk-ocherchivaet-kontury-missionerskoj-reformy-cerkvi>.
- ⁵¹ Там само.
- ⁵² Хоружий Г. Діяльність Папи римського Франциска в контексті викликів сучасності / Г. Хоружий // Історія релігій в Україні : науковий щорічник / Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії. – Львів : Логос, 2015. – Кн. I. – С. 571–575.
- ⁵³ Кардинал Марадьяга заявив, що в Римській курії росте опозиція курсу Папи Франциска [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bognews.org/allmedia/8303-kardinal-maradyaga-zayavil-cho-to-v-rimskoj-kurii-rastet-oppozitsiya-kursu-papy-frantsiska>.
- ⁵⁴ Кардинал Мюллер: Істина не змінюється під впливом суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/kardinal-myuller-istina-ne-zminyuetsya-pid-vplivom-suspilstva>.
- ⁵⁵ Кардинал Мюллер: Вчення Церкви не може підпорядковуватись модним віянням [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2015/06/136438>.
- ⁵⁶ Кардинал Мюллер застеріг християн Європи від light версії католицизму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/kardinal-myuller-zasterig-hristiyan-ievropi-vid-light-versiyi-katolictva>.
- ⁵⁷ Кардинал Кох: Ми не можемо адаптувати віру на угоду часу, як християни зробили в часах нацизму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/kardinal-koh-mi-ne-mozhemo-adaptuvati-viru-na-dogodu-chasu-yak-hristiyani-zrobili-v-chasah-nacizmu>.
- ⁵⁸ Кардинал Берк відповідає на гострі питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/kardinal-berk-vidpovidaie-na-gostri-pitannya>.
- ⁵⁹ Кардинал Берк: Я ніколи не був проти папи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/kardinal-berk-ya-nikoli-ne-buv-proti-papi>.
- ⁶⁰ Кардинал Сара застерігає від ересі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/kardinal-sara-zasterigaie-vid-ieresi>.
- ⁶¹ “Ми не дозволимо, щоб душпастирство взяло верх над доктриною. Доктрина є основою. Без якої все розвалюється”, – кардинал Сара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/mi-ne-dozvolimo-shchob-dushpastirstvo-vzyalo-verh-nad-doktrinoyu-doktrina-ie-osnovoyu-bez-yakoyi-vse>.

- ⁶² Кардинал Робер Сара: Папа Франциск очень популярен, однако церкви пустеют [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sibcatholic.ru/2015/03/10/kardinal-rober-sara-papa-francisk-ochen-populyaren-odnako-cerkvi-pusteyut>.
- ⁶³ Синод ухвалив документ із поправками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2014/10/124388>.
- ⁶⁴ А що стало з тими трьома відкинутими пунктами Синоду? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2014/10/124447>.
- ⁶⁵ Галас на Синоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2014/10/124396>.
- ⁶⁶ Папа Франциск: Церква з відчиненими дверима. Слід остерігатися як фальшивої поблажливості, так і надмірної суворості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/papa-francisk-cerkva-z-vidchinenimi-dverima-slid-osterigatisya-yak-falshivoyi-poblazhlivosti-tak-i>.
- ⁶⁷ За рік Синод єпископів повернеться до теми сім'ї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2014/10/124104>.
- ⁶⁸ Президент італійського єпископату закликав Європу протиставитися гендерній ідеології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/prezident-italiyskogo-episkopatu-zaklikav-ievropu-protistavititsya-genderniy-ideologiyi>.
- ⁶⁹ Кардинал Карло Каффарра про нав'язливість гендерної пропаганди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/kardinal-karlo-kaffarra-pro-navyazlivist-gendernoyi-propagandi>.
- ⁷⁰ Рим: півмільйонна антигендерна маніфестація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2015/06/137017>.
- ⁷¹ Церква підтримала Римську маніфестацію проти гендерного виховання у школах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/cerkva-pidtrimala-rimsku-manifestaciyu-proti-gendernogo-vihovannya-u-shkolah>.
- ⁷² Папа Франциск втретє засудив гендерну ідеологію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/papa-francisk-vtretie-zasudiv-gendernu-ideologiyu>.
- ⁷³ Папа Франциск застерігає перед небезпекою гендерної ідеології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.credo-ua.org/2015/06/136353>.
- ⁷⁴ Польського архієпископа притягують до суду за слова про гендер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/polskogo-arhiiepiskopa-prityaguyut-do-sudu-za-slova-pro-gender>.
- ⁷⁵ Словацькі фахівці звернулися до президента, прем'єра і уряду з вимогою відмінити пропаганду гендерної ідеології в школах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/slovacki-fahivci-zvernulisya-do-prezidenta-premiera-i-uryadu-z-vimogoyu-vidminiti-propagandu>.
- ⁷⁶ Смерть католицької Ірландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/smert-katolickoyi-irlandiyi>.
- ⁷⁷ Чи загрожує іншим країнам узаконення гомосексуальних союзів після референдуму в Ірландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/chi-zagrozhuie-inshim-krayinam-uzakonennya-gomoseksualnih-soyuziv-pislya-referendumu-v-irlandiyi>.
- ⁷⁸ Кардинал Берк: “Ірландія пішла далі язичництва” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/kardinal-berk-irlandiya-pishla-dali-yazichnictva>.
- ⁷⁹ Суддя Верховного суду: Рішення про легалізацію одностатевих шлюбів на всій території США – путч [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/suddya-verhovnogo-sudu-rishennya-pro-legalizaciyu-odnostatevih-shlyubiv-na-vsiy-teritori-ssha-putch>.
- ⁸⁰ Демократична партія США напала на архієпископа за його відстоювання католицького віровчення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/demokraticzna-partiya-ssha-napala-na-arhiiepiskopa-za-yogo-vidstoyuvannya-katolickogo-virovchennya>; Єпископ: США можуть потерпати від брехні гомо-“шлюбів”, однак ми не будемо її співучасниками і не мовчатимемо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/iepiskop-ssha-mozhut-poterpati-vid-brejni-gomo-shlyubiv-odnak-mi-ne-budemo-yiyi-spivuchasnikami-i-ne>.
- ⁸¹ Сейм Польщі заблокував дебати щодо легалізації одностатевих партнерств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/seym-polshchi-zablokuvav-debati-shchodo-legalizaciyi-odnostatevih-partnerstv>.

В научній статті автор сквозь історический екскурс делає попытку понять положеніє Римо-католицеской церкви на современном этапе. Автор считаєт, что в современных условиях в среде Римо-католицеской церкви существует два течения – традиционалистское и модернистское. Эти религиозно-церковные процессы стоиіт анализировать в широком цивилизационном контексте.

Ключевые слова: *Римо-католицеская церковь, цивилизационные изменения, секуляризация, традиция, модернизм.*

In the scientific article the author through a historical overview trying to understand the position of the Roman Catholic Church today. The author believes that in today's environment in the Roman Catholic Church there are two trends – the traditionalist and the modernist. According to the author, these religious and ecclesiastical processes should be viewed in the broad context of civilization.

Keywords: Roman Catholic Church, civilizational change, secularization, tradition, modernity.

УДК 94 (477.86): 25: 281

Іванна ГАВРИШ

РОЗВИТОК БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ЕПАРХІЇ У “КАТАКОМБНИЙ” ПЕРІОД ІСНУВАННЯ УГКЦ (1960–1980-ті рр.)

У статті досліджено розвиток богословської освіти на теренах Станиславівської єпархії УГКЦ у “катакомбний” період. Простежено становлення і функціонування підпільних духовних семінарій, висвітлено особливості навчання семінаристів, заходи конспірації, розглянуто процес рукоположення молодих богословів у священничий сан у нелегальних умовах.

Ключові слова: священник, підпільна семінарія, богословська освіта, Станиславівська єпархія, рукоположення на священство, КДБ.

Діяльність підпільної Української греко-католицької церкви понад чотири десятиліття була викликом для правлячого атеїстичного комуністичного режиму. Усупереч усім труднощам і перешкодам, які штучно створювалися радянською владою, УГКЦ залишалася найчисельнішою релігійною спільнотою, яка зберігала свою тотожність і чинила опір тоталітарній системі.

Аналізуючи ступінь наукової розробки досліджуваної тематики, слід відзначити, що домінуючим у вітчизняній історіографії є вивчення процесів, пов'язаних із взаємовідносинами радянської держави і Греко-католицької церкви, проведенням Львівського собору 1946 р., ролі в ньому окремих духовних осіб і подальших масових репресій. Серед істориків, які своїми ґрунтовними працями зробили вагомий внесок у вивчення цієї теми, насамперед відзначимо Б. Боцюрківа, В. Марчука, В. Пашенка¹.

Водночас трохи осторонь залишається проблематика дослідження ролі окремих церковно-релігійних інституцій у внутрішньому житті “катакомбної” Церкви. Окремі аспекти з історії релігійного життя Станиславівської греко-католицької єпархії висвітлюються у працях прикарпатських науковців і краєзнавців – І. Андрухів, І. Пилипіва, І. Луцького, В. Полека². При цьому поза увагою дослідників залишається жертвна праця вищих ієрархів і духовенства на ниві богословської освіти.

Метою дослідження є вивчення розвитку богословської освіти на території Станиславівської єпархії у “катакомбний” період існування УГКЦ. У статті поставлено завдання проаналізувати становлення та функціонування підпільних духовних семінарій, дослідити їхній викладацький склад і систему навчання, висвітлити особливості рукоположення молодих душпастирів.

Однією із першочергових проблем підпільного існування єпархії було забезпечення безперервності душпастирського служіння Церкві. Найбільшого загострення ситуація набула на початку 1960-х рр., коли, за словами відомого дослідника історії Церкви В. Марчука, “вичерпався резерв колишніх семінаристів, ченців, які уникли арештів... Назріла потреба готувати священників із молоді нової генерації, яка виросла в умовах тоталітарної системи, панування атеїстичної ідеології”³. Перед першою генерацією таємно висвячених єпископів постала необхідність організації цілої системи добору й підготовки кандидатів до священничого стану. Для вирішення цих питань були створені таємні підпільні духовні семінарії, в яких здобувало освіту нове покоління священнослужителів. Варто відзначити, що підпільні богословські навчальні заклади не мали окреслень звичної для нас семінарії – не було ні конкретних приміщень, ні ви-